

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ВИРОБНИЦТВА В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Зернопродуктовий комплекс значною мірою визначає стан економіки аграрного сектору країни. Зерно та хлібопродукти є життєво важливими видами продукції від забезпечення якими залежить напряму функціонування всього народногосподарського комплексу держави.

Для Тернопільщини, що є виробником сільськогосподарської продукції, в тому числі й зерна, становлення взамовигідних економічних відносин між різними ланками зернопродуктового комплексу в процесі проведення ринкових реформ проходить надзвичайно складно.

Питаннями ефективності виробництва зерна, діяльності підприємств зернопродуктового комплексу у ринкових умовах присвячені праці ряду провідних економістів-аграрників: С. С. Бакая, В. І. Бойка, Н. Г. Лобаса, П. П. Руснака, П. Т. Саблука, Л. М. Худолій та інших вчених.

В агропромисловому комплексі країни за галузевою ознакою прийнято виділяти ряд підкомплексів: зернопродуктовий, картоплепродуктовий, бурякоцукровий, плодоовочево-консервний, виноградно-виноробний, м'ясний, молочний, масложировий та інші. Серед всіх них найбільш важливе значення має зернопродуктовий комплекс.

В інтерпретації М. М. Паламарчука, А. М. Паламарчука та Р. А. Язвиніної зернопродуктовий підкомплекс включає:

- групу підприємств I сфери АПК (виробництво засобів виробництва);
- підприємства II сфери АПК (власне сільське господарство), що займаються вирощуванням зернових і зернобобових культур;
- підприємства III сфери АПК (заготівля, зберігання, переробка сільськогосподарської продукції і її реалізація) такі, як підприємства елеваторно-складського господарства, борошно-круп'яної промисловості, макаронної промисловості, хлібопекарської промисловості, виробництво зерна для спирту, крохмалю, пива, харчових концентратів, мережа магазинів роздрібної торгівлі хлібом [4, 80].

А. Лисецький та Р. Іванух вважають, що зернопромисловий комплекс являє собою досить складну структуризовану систему, в яку, крім зернового господарства, входять борошномельна, круп'яна, комбікормова, хлібопекарська та інші галузі промисловості, транспортна інфраструктура і система сервісного обслуговування [2, 70].

На думку Г. П. Атрахимовича, В. І. Комарова, С. Ф. Кудр'явцева, В. В. Маркова та ін. в хлібопродуктовий підкомплекс, окрім зернового господарства, входять елеваторна, борошномельно-круп'яна, хлібопекарська, макаронна, комбікормова і частково кондитерська галузі промисловості [5, 6].

Про значення хлібопродуктового підкомплексу може свідчити та обставина, що з усіх продуктів сільського господарства зерно дає найбільшу кількість поживних речовин, а основний продукт його переробки – хліб є найважливішим продуктом харчування [1, 61]. За розрахунками науковців [3, 72], саме зернове господарство забезпечує близько 70% потреби населення в харчовому рослинному білку.

Мабуть варто погодитися з оцінкою В. Н. Нелепа, В. Г. Андрійчука та ін. які вважають, що хлібопродуктовий підкомплекс України є одним з найбільших і значимих. Таку оцінку в повній мірі аргументують статистичні дані про показники роботи АПК України. Дана обставина дає підстави відносити хлібопродуктовий підкомплекс, разом з буряковим комплексом і виробництвом соняшникової олії, до основних пріоритетів агропродовольчого сектора України [6, 451].

Отже, основу зернопродуктового комплексу складає виробництво зерна, що служить сировиною для подальшої переробки в інших підгалузях комплексу, тобто є незамінним продуктом їх функціонування. Загальний стан сільськогосподарського виробництва, насамперед визначається станом зернового господарства. Зернове господарство є основою аграрного сектору економіки України, а зернова галузь в Україні завжди була пріоритетною для наповнення ринку й традиційно вважається стратегічною, оскільки забезпечення всіх основних потреб в зерні здійснюється за рахунок власного виробництва, до того ж реалізація зерна на експорт забезпечує приток валюти в країну.

Тернопільська область – одна з найважливіших в країні по виробництву зерна. Господарства області вирощують високі врожаї озимої та ярої пшениці, ячменю, кукурудзи та інших культур. Така різноманітність у вирощуванні зернових культур обумовлена як ґрунтово –

кліматичними та економічними умовами, так і високим рівнем організації сільськогосподарського виробництва.

Загальну статистику сировинного забезпечення роботи зернопродуктового підкомплексу області характеризують наступні статистичні дані про загальнообласні обсяги виробництва зернових культур за останній рік.

Дані таблиці 1 однозначно засвідчують, що в структурі виробництва зерна в області чітко домінують пшениця і ячмінь, які займають 52,0 та 29,3 відсотка загальнообласного виробництва зерна, що видається цілком логічним з огляду на природнокліматичні умови та спеціалізацію сільського господарства регіону. Інші культури зернової групи (жито, кукурудза на зерно, овес, гречка та зернобобові) займають відносно малу частку у структурі виробництва (від 7,6% до 2,1%). В даному випадку більш характеристичними є не стільки показники номінальних обсягів виробництва, скільки їх структурний еквівалент. Йдеться про те, що саме структура сировинної бази є об'єктивною і домінуючою генеративною передумовою формування всього зернопродуктового підкомплексу.

Таблиця 1

Обсяги і структура валових зборів основних зернових культур усіма категоріями господарств Тернопільської області за період з 2001 по 2003 рік у середньому

Види зернових культур	Середньорічні обсяги виробництва, тис. тонн	Структура, %
Зернові культури разом у вазі після доробки	720,8	100
В т. ч.:		
пшениця озима та яра	374,8	52,0
жито озиме та яре	14,3	2,0
ячмінь озимий та ярий	210,8	29,3
кукурудза на зерно	54,5	7,6
овес	19,6	2,7
гречка	15,2	2,1
зернобобові	30,9	4,3

Наведені у таблиці 1 дані дають уявлення про обсяги та структуру зернового виробництва в області в межах локального хронологічного горизонту (протягом лише трьох років). Втім, як засвідчують статистичні дані, протягом останніх 10 років у виробництві зерна в області пройшли доволі відчутні структурнодинамічні зрушення.

Для більш поглибленого дослідження економічної ефективності виробництва зерна показники співставляються при таких двох основних варіантах:

а) ефективність виробництва зерна між групами господарств і зонами з різними ґрунтово-кліматичними умовами, обґрунтовуючи вплив ґрунтово-кліматичних умов на ефективність виробництва зерна;

б) ефективність виробництва зерна між групами господарств окремо по кожній зоні, обґрунтовуючи вплив господарської діяльності на ефективність виробництва зерна.

Щодо оцінки стану сировинної бази, то важливо, як на нашу думку оцінити також її територіально-географічний аспект, тобто розподіл по адміністративних районах та формах власності і господарювання. Розподіл показує їх нерівномірність.

Об'єктивне пояснення такого становища можна знайти, якщо провести диференціацію території області (її адміністративних районів) за основними природнокліматичними ознаками. В результаті такого групування виділяють чотири основні зони з таким розподілом у розрізі адміністративних районів:

Кременецький кряж (Північна), до якої належать Кременецький, Шумський та Збарзький райони;

Холодне Поділля (Центральна), до складу якої віднесено Гусятинський, Тербовлянський, Тернопільський, Козівський, Лановецький і Підволочиський райони;

Опілля (Західна), яке включає Бережанський, Бучацький, Борщівський, Монастирський та Підгаєцький райони;

Тепле Опілля (Південна), яке охоплює основні масиви Борщівського, Заліщицького та Чортківського районів.

Таким чином, відносно більшу (порівняно з аналогічним структурним показником по посівних площах) питому вагу у структурі загальнообласного валового виробництва зерна мають в основному ті з адміністративних районів, які розміщені у сприятливіших природнокліматичних та геоморфологічних умовах.

У зв'язку з наведеним вище важливо також зазначити, що дедалі вагомішу роль у сировинному забезпеченні хлібопродуктового підкомплексу починають відігравати господарства населення. Так, за період з 1990 по 2003 рік обсяги виробництва зерна даною категорією виробників зросли з 62,4 тис. тонн у 1990 році до 238,1 тис. тонн у 2003 р. відповідно, що складає 381 відсоток до базового рівня. Той факт, що у тому ж 2003 р. господарствами населення було вироблено майже 32,3 % від всього валу зернових в області свідчить, що дана категорія виробників зерна починає відігравати дедалі вагомішу роль. В той же час, фермерські господарства, як постачальники сировини для підприємств зернопродуктового підкомплексу складають лише символічний інтерес, оскільки виробляють на рівні 1,5-2% валового виробництва зернових в області.

Дані засвідчують кризовий характер тенденцій розвитку виробничо-сировинної ланки зернопродуктового підкомплексу АПК. Так, обсяги виробництва зерна в області за період з 1990 по 2003 рік зменшилися аж на 482,4 тис. тонн, або на 40,0 відсотків до базового рівня. Нічим не краща ситуація і щодо окремих видів зернових культур. Виняток складають лише озиме жито та гречка (151,9 та 130,8 відсотки відповідно до рівня базисного року). Однак це дуже слабо покращує загальне становище оскільки їх частка від загального обсягу валового виробництва в області у 2003 році становила лише 2,9 та 2,5 відсотки відповідно.

Таким чином оцінюючи загальний спад виробництва зернових в регіоні ми можемо сказати, що превалюючий негативний вплив на формування згаданої тенденції належить низькій урожайності зернових не зважаючи на помітне збільшення посівних площ, що відводиться господарствами області під зернові культури. Запровадження економічних відносин у комплексі з оптимальною системою організаційно-управлінських і техніко-технологічних заходів сприятиме виходу аграрного сектора економіки та його нерозривної складової – зернопродуктового підкомплексу, з кризи й забезпечить їх стабільний та динамічний подальший розвиток.

Перехід до ринкової економіки, що здійснюється в Україні, потребує корінної перебудови відносин в зернопродуктовому комплексі Тернопільської області, зокрема:

1. Надання господарської самостійності товаровиробникам та створення умов для добросовісної конкуренції учасникам ринкової торгівлі зерном і зернопродуктами.
2. Запровадження через заставні ціни, гарантований для сільськогосподарського виробника рівень доходності на базі розрахункового значення показника собівартості в середньому по галузі.
3. Сприяння розвитку мережі міні-пекарень, млинів, крупорушок та інших переробних виробництв малої та середньої потужності різних типів власності та господарювання.
4. Підвищення ефективності вирощування зернових культур.

Література

1. Кадієвський В. А., Попрозман Н. В. Шляхи ресурсного і наукового забезпечення розвитку зернового господарства України // Економіка АПК. – 1996. – №10-11. – С.61-64.
2. Лисецький А., Іванух Р. Стратегічні проблеми розвитку зернопромислового комплексу України // Економіка України. – 1997. – №5. – С.66-72.
3. Побережна А. А. Світове виробництво продовольчого і кормового зерна // Економіка АПК. – 1997. – №8. – С.72-76.
4. Территориальная организация агропромышленных комплексов / Паламарчук М. М., Паламарчук А. М., Язынина Р. А. и др. – К.: Наукова думка, 1985. – 304 с.
5. Экономика предприятий пищевой промышленности в условиях хозрасчёта: Пособие для экономического всеобуча в АПК / Атрахимович Г. П., Комаров В. И., Кудрявцева С. Ф. и др.: Под ред. Атрахимовича Г. П., Комарова В. И. – М.: Агропромиздат, 1990. – 254 с.
6. Экономика, организация и планирование агропромышленного комплекса / В. Н. Нелеп, В. Г. Андрийчук, Н. И. Хорунжий и др.; Под. Ред. В. Н. Нелепа. – К.: Выща шк. Главное изд-во, 1989. – 528 с.: ил.